**EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES**

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN [2618-1282](#) (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Михайло Михайлович Тимченко

Кандидат політичних наук, доцент
кафедри політології,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49010, Україна

E-mail: m.timchenko27@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1404-4261>

Mykhailo M. Timchenko

Candidate of Political Sciences, Associate Professor
of the Department of Political Science,
Oles Honchar Dnipro National University,
Gagarina ave., 72, Dnipro, 49000,
Ukraine

УДК 321

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ
ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ**

Received 15 October 2021; revised 13 November 2021; accepted 18 November 2021

DOI: 10.15421/342129

Анотація

Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування системи електронного голосування в різних країнах світу. Виділення переваг та недоліків даного процесу, дозволило окреслити напрями управлінських кроків та рекомендації, щодо застосування даної системи в Україні. В жодній країні світу, ця система не є всеохоплюючою, але вона дозволяє значно знизити бюрократизацію виборчого процесу, підвищити рівень політичної участі та зробити процес голосування більш прозорим, незважаючи на ряд загроз, які є характерними для епохи цифрової трансформації. За умов реалізації успішних європейських кейсів в даній сфері, система електронного голосування може стати ефективною складовою виборчого процесу в Україні.

Ключові слова: *вибори, електронне голосування, цифрова інфраструктура, електоральна активність.*

**Features of the functioning of the electronic voting system:
foreign experience and possibilities of application in Ukraine**

Abstract

The article is devoted to the study of the features of the functioning of the electronic voting system in different countries of the world. Identification of the advantages and disadvantages of this process allowed to outline the directions of management steps and recommendations regarding the application of this system in Ukraine.

This system is not comprehensive in any country in the world, but it can significantly reduce the bureaucratization of the electoral process, increase the level of political participation and make the voting process more transparent, despite a number of threats that are characteristic of the era of digital transformation. These threats include: problems with the functioning of digital infrastructure, low level of digital literacy of the population, a high level of mistrust in voting on the Internet, problems in the formation of voter registers and the preservation of personal data, hacker attacks from the outside and a high level of costs at the initial stage of the system launch.

Estonia is the only country in the world where the electronic voting system is used in elections of all levels. This is due to the small size of the state and the high level of development of digital infrastructure.

In other countries, this system is most widely used at the local level of elections, referendums and voting by voters who are outside the country. This is relevant for Ukraine, since many of the country's citizens are abroad or have the status of internally displaced persons.

Despite the lack of a legislative framework, in the field of implementing electronic voting, there are elements of digital democracy in Ukraine (electronic petitions, participation budgets, online voting using Bank ID), which can become the basis for building an effective electronic voting system.

Subject to the implementation of successful European cases in this direction, the electronic voting system can become an effective component of the electoral process in Ukraine. The need to implement this project is also gaining particular relevance in the context of the ongoing COVID-19 pandemic. The possibility of launching a remote voting system will significantly reduce the risks posed by the global pandemic. Based on this, the construction of an electronic voting system in Ukraine requires the implementation of a number of projects that are of a technological, legal, educational and communicative nature.

Key words: elections, e-voting, digital infrastructure, electoral activity.

Особенности функционирования системы электронного голосования: зарубежный опыт и возможности применения в Украине

Аннотация

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования системы электронного голосования в разных странах мира. Выявление преимуществ и недостатков данного процесса, позволило очертить направления управленческих шагов и рекомендации, касательно применения данной системы в Украине. Ни в одной стране мира, данная система не является всеохватывающей, но она позволяет значительно снизить бюрократизацию избирательного процесса, повысить уровень политического участия и сделать процесс голосования более прозрачным, несмотря на ряд угроз, которые характерны для эпохи цифровой трансформации. При условии реализации успешных европейских кейсов в данном направлении, система электронного голосования может стать эффективной составляющей избирательного процесса в Украине.

Ключевые слова: выборы, электронное голосование, цифровая инфраструктура, электоральная активность.

Постановка проблеми.

На сьогоднішній день ми можемо спостерігати стрімке поширення інформаційних технологій в усіх сферах людського життя та діяльності, осторонь не залишається і соціальна функція людини, яка відповідає за здійснення електорального вибору. Привабливість запровадження інституту електронного голосування полягає у тому, що даний тип голосування дозволяє значно спростити процедуру підрахунку голосів та зменшити ризики фальсифікації волевиявлення з боку третіх осіб. Але, як і будь-які інноваційні методики проведення виборів, процедура електронного голосування має свої переваги та недоліки.

Серед політологічного наукового середовища зустрічаються різні точки зору, щодо ефективності та безпечності запровадження даної методики.

Прихильники електронного голосування, роблять наголос на тому, що дана процедура дозволить:

- надати можливість виборцям, які з різних причин не можуть потрапити на виборчі дільниці, здійснити свій вибір таємно та без сторонньої допомоги;
- залучити до процесу голосування велику кількість виборців, яка раніше ігнорувала

участь у голосуванні, шляхом зниження бюрократизації даного процесу;

- знизити державні видатки на організацію та проведення виборів;
- здійснити оперативний та точний підрахунок голосів.

В свою чергу критики електронного голосування, стверджують про те, що запровадження даної процедури, особливо в країнах з нерозвинутою електронною інфраструктурою, несе дуже багато викликів та загроз, серед яких зазвичай виділяють:

- можливість втручання у виборчий процес третіх осіб, що викликано недоліками у системі захисту електронної інфраструктури;
- технічні проблеми у функціонуванні електронної інфраструктури, виправлення яких є більш складним процесом у порівнянні з традиційним підходом у проведенні виборів;
- у разі виявлення недоліків електронної системи проведення голосування, перерахунок голосів може стати дуже проблематичним, а в деяких випадках і взагалі неможливим.

Аналізуючи процеси становлення інституту електронного голосування, можна дійти до висновку, що ефективність та надійність даної процедури, суттєво залежить від рівня технічного розвитку конкретної країни. Але

не зважаючи на усі труднощі, все більше країн застосовує дану процедуру, здебільшого у комбінованому вигляді, коли у електорату є можливість здійснити свій вибір або традиційним шляхом, або шляхом електронного голосування.

Виходячи з цього, можна стверджувати, що електронне голосування являє собою наступну ланку у демократизації суспільних відносин, але даний процес ще потребує свого технічного та процедурного удосконалення. І саме розглянувши закордонний досвід впровадження даного інституту, можна зробити висновки щодо його доцільності та ефективності в рамках реалій української політичної системи.

Аналіз досліджень та публікацій.

Проведення наукового дослідження з даної проблематики, викликало необхідність опрацювання значної кількості як вітчизняних, так і зарубіжних джерел, які присвячено проблематиці запровадження інституту електронного голосування, законодавчих засад його функціонування, розгляду численних викликів та загроз його функціонуванню.

До зарубіжних досліджень у сфері електронного голосування можна віднести праці таких дослідників як М.Ліллестрьом, Р. Хартлі, К.Шеннон та ін.

В праці шведського дослідника М.Ліллестрьома «Переваги та ризики електронного голосування та онлайн-голосування», розглянуто особливості становлення інституту електронного голосування в таких країнах як Естонія, Швейцарія та Канада. Розглядаючи технічну складову даної процедури, автор робить висновок, що ці країни мають багатий досвід проведення електронних голосувань та займаються постійним вдосконаленням даного інструментарію. В якості найбільш яскравого прикладу вказується Естонія, яка на сьогоднішній день є єдиною країною світу, де електронне голосування застосовується на виборах усіх рівнів [Ліллестрьом 2020].

Що стосується вітчизняних досліджень з даної проблематики, то в даному контексті варто згадати таких вчених як Г.Граціотова [Граціотова 2020], С.Гриньов, К.Закоморна [Гриньов, Закоморна 2021], О.Токар-Остапен-

ко [Токар-Остапенко 2021] та ін.

Саме в праці Г.Граціотової піднімається питання про підвищення актуальності запровадження електронних виборів, враховуючи сучасні умови пандемії COVID-19. В даному контексті система електронних виборів, дозволяє не тільки підвищити рівень політичної активності та зробити процедуру волевиявлення більш зручною, але і зменшити ризики пов'язані з поширенням пандемії.

Авторка зазначає, що в умовах поширення пандемії, понад 50 держав змушені були відтермінувати голосування на більш пізній період. Парламентські вибори було перенесено в Сербії, Ефіопії та Шрі-Ланці, президентські вибори в Польщі та Болівії. Місцеві вибори було відкладено у Великій Британії та Румунії. Важливі референдуми було перенесено у РФ, Італії та Чилі. А у США виникли численні труднощі з проведенням праймеріз [Граціотова 2020].

Виходячи з цього, авторка доходить до висновку, що запровадження електронної системи голосування є нагальною потребою в умовах підвищеної епідемічної небезпеки. Але в умовах українських реалій, існує низька проблем внутрішнього (бюрократія, недосконалість вітчизняного досвіду, відтік спеціалістів) та зовнішнього (гібридна агресія з боку РФ, хакерські атаки), які можуть зробити цю систему вразливою перед існуючими загрозами, що тільки підвищить суспільну недовіру до даного інституту. Для вирішення даних проблем пропонується проводити пілотні електронні голосування на окремих ділянках.

У аналітичному матеріалі О.В.Токар-Остапенко проаналізовано заходи які вже реалізовано Україною на шляху до впровадження електронного голосування, здійснено аналіз нормативно-правової бази, яка регулює даний процес та вироблено рекомендації щодо перспектив впровадження електронного голосування в Україні.

Зокрема робиться висновок про те, що систему електронного голосування доцільно впроваджувати тоді, коли 1) існуватиме чітке розуміння, що електронне голосування є найбільш прийнятним рішенням наявних про-

блем, 2) братиметься до уваги міжнародний досвід та перші кроки не здійснюватимуться у ізоляції, 3) існуватиме широка згода щодо її доцільності у ключових зацікавлених сторін, 4) буде виділено достатньо часу для технічної імплементації системи та її сприйняття суспільством, 5) у виборців буде довіра і впевненість у виборчій системі та виборчій адміністрації [Токар-Остапенко 2021].

Також варто підкреслити наявність значної кількості емпіричних досліджень з даної проблематики, які опубліковано у звітах органів державної влади, аналітичних центрів та неурядових організацій. Такими джерелами стали звіти ГО «Опора», Національного інституту стратегічних досліджень та сайтів органів влади які присвячені проблематиці децентралізації та підвищення рівня електронної демократії.

Мета статті.

Метою статті є дослідження зарубіжного досвіду впровадження електронного голосування та виділення найбільш успішних кейсів. Всебічне вивчення даного досвіду, дозволить окреслити рекомендації, які можливо реалізувати в рамках українських електоральних процесів.

Виклад основного матеріалу.

За останнє десятиліття в українському політичному просторі відбуваються дискусії стосовно вдосконалення існуючої виборчої процедури та переведення її у електронну площину. Ми можемо спостерігати, що сфера застосування систем електронного голосування значно розширилась та почала охоплювати майже всі рівні політичної участі. В останній час, особливої популярності набули електронні петиції, звернення громадян, бюджети участі та відкриті онлайн-конкурси, що свідчить про розвиток демократії та підвищення громадянської активності у віртуальному просторі. Враховуючи стрімке поширення інформаційних технологій, інтернетизацію та діджиталізацію політичного життя, виникає потреба у зменшенні рівня бюрократизації та рівня державних видатків у процесі проведення виборів. Також важливим фактором стало поширення світової пандемії та пов'язані з нею ризики. Однією з таких альтернатив, є за-

провадження електронного голосування, яке покликане нівелювати дані проблеми.

У політологічній науковій літературі прийнято розрізняти дві форми електронного голосування, а саме:

- дистанційне голосування за допомогою мережі Інтернет (коли людина здійснює своє волевиявлення не виходячи з дому), інструментом даного типу голосування виступає персональний комп'ютер або смартфон;

- голосування на виборчій дільниці з використанням «електронної скриньки», яка дозволяє зчитувати позначку яку проставлено у виборчому бюлетені з подальшим зберіганням цих даних [Данько 2019: 65]. Саме використання електронної скриньки є найпоширенішою формою здійснення електронного голосування.

В контексті даної проблематики важливим є звернення до зарубіжного досвіду реалізації даної процедури.

Першою країною де було здійснено голосування за допомогою електронних скриньок були США. Це відбулось у 2000 році у штаті Орегон. Згодом механізм електронного голосування набув свого вдосконалення і активно застосовувався на виборах різних рівнів (місцевому та федеральному). Це призвело до прийняття у 2002 році спеціального федерального Закону, який отримав назву «Help America Vote Act». Метою цього закону було досягти відмови від паперових бюлетенів та різних «архаїчних» засобів голосування (важільних апаратів та перфокартових машин) [Данько 2019: 67].

Голосування з використанням електронних скриньок для підрахунку голосів було успішно апробовано на муніципальних виборах в Бразилії, які відбулись у 1996 р. Дану систему було успішно апробовано у 56 містах. Організація виборчої процедури не викликала жодних нарікань і згодом була успішно застосована на території усієї країни [Готун 2008: 52].

У Монголії та Киргизстані активного використання набула система, коли люди вручну проставляють позначку, а сканери які закріплені на виборчих скриньках, ці позначки розпізнають та передають ці дані до виборчих

комісій. З метою запобігання неточностей у роботі цих пристроїв, на половині дільниць проводиться перевірочний підрахунок голосів вручну [Лісовський 2021].

Основною перевагою електронних виборчих скриньок є те, що вони можуть працювати автономно, без підключення до електромереж. Це є актуальним для країн в яких процедура виборів ускладнюється логістичними труднощами. До таких країн можна віднести Філіппіни (де вся територія країни представляє собою понад сім тисяч островних територій), Індію та Бразилію.

Досліджуючи негативний досвід проведення електронних голосувань, варто згадати такі країни як Фінляндія, Великобританія та Нідерланди.

У 2008 році у Фінляндії відбулося онлайн-голосування зі встановленими на виборчих дільницях електронними скриньками. По закінченню голосування відбувся збій, що унеможливив підрахунок значної частини голосів. Це викликало необхідність проводити повторне голосування на цих дільницях. В результаті чого, цей пілотний проект було визнано провальним.

Великобританія також здійснювала пілотний проект з впровадження електронного голосування. Протягом 2002-2007 рр. було проведено більше тридцяти онлайн-голосувань локального рівня. Але у 2005 році, було зроблено висновок, що система електронного голосування є занадто дорогою та не сприяє підвищенню електоральної активності [Данько 2019: 68].

Також в даному контексті, цікавим є досвід Нідерландів, які у 2008 році повернулися до традиційного паперового голосування. Причиною таких кроків стало те, що існувала небезпека принципу таємності голосування та спостерігалась велика залежність від сертифікованих агентств.

На наш погляд, недоліки того періоду впровадження електронного голосування, можна пояснити недостатньою розвиненістю електронної інфраструктури того часу. Як нам показує досвід Естонії, реалізація даної процедури може бути успішною на усіх рівнях проведення виборів. Саме на прикладі Есто-

нії, ми можемо бачити зростання кількості «онлайн-виборців» з 2% до 31% за десятирічний термін. Але останні дослідження свідчать про те, що в Естонії визначальним фактором участі в онлайн-голосуваннях є відстань. Люди частіше використовують онлайн-інструменти, коли проживають на відстані більше 30 хвилин до виборчої дільниці. Перевагу онлайн-голосуванню також надають громадяни Естонії, які проживають за кордоном, 90% усіх голосів надходить онлайн, з ігноруванням можливості проголосувати поштою або в будівлі посольства [Solvak 2016].

Що стосується дистанційного онлайн-голосування, то воно здебільшого використовується на референдумах та місцевих виборах. В якості прикладу можна навести Канаду, Францію та Швейцарію та ряд інших європейських країн.

Враховуючи те, що Швейцарія є абсолютним світовим лідером за періодичністю проведення місцевих референдумів (в середньому 4 рази на рік), то процедура онлайн-голосування пілотувалась у десяти кантонах, з метою підвищення комфорту даного процесу та зниження «втомлюваності» виборців від постійних плебісцитів.

Посилаючись на труднощі у забезпеченні безпеки даного процесу, у 2019 році пілотування цього проекту було зупинено. Але все одно, онлайн-голосування розглядається як важлива послуга для виборців, яка потребує свого постійного вдосконалення. [Лілестрьом 2020].

У Франції дистанційне онлайн-голосування дозволено тільки закордонним виборцям на виборах до законодавчих органів. Цей тип голосування не поширюється на вибори інших рівнів (президентські, місцеві, вибори до Європарламенту).

Подібна практика також застосовується у деяких регіонах Іспанії. У 2018 році, уряд Каталонії схвалив законопроект про застосування моделі онлайн-голосування, для громадян Каталонії які знаходяться за межами Іспанії. Але ця процедура поширювалась тільки на регіональний та муніципальний рівень. Згодом, уряд Каталонії повідомив про свій намір зробити цю систему всеохоплюючою.

Деякі штати США дозволяють військовослужбовцям та особам які знаходяться за кордоном, зробити свій вибір за допомогою Інтернету.

В Австралії, у штаті Південний Уельс, окрім вищезазначених категорій, таке право мають громадяни з інвалідністю, які проживають на відстані більше ніж 20 кілометрів від виборчої дільниці.

Особливістю процедури онлайн-голосування в Канаді є те, що ця система застосовується на муніципальному рівні в окремих муніципалітетах і саме муніципалітети розробляють власні системи та процедури її реалізації. Тобто не існує загальнодержавного стандарту проведення онлайн-голосувань.

Досліджуючи ці процеси, ми можемо зробити висновки про те, що багато країн займаються постійною розробкою та вдосконаленням інструментарію онлайн-голосування. Але можна спостерігати, що в жодній країні світу, ця процедура не стала всеохоплюючою та завжди виступає у поєднанні з традиційним типом голосування. Також можна зазначити що найбільш активного поширення вона набула саме на локальному рівні (місцеві вибори та референдуми). Навіть сьогодні ми можемо спостерігати численні дискусії щодо безпечності даного типу голосування, можливостей підвищення явки виборців за допомогою цього інструменту та численних питань щодо технічної складності його реалізації.

Окрім можливостей хакерських атак, загроз маніпуляції персональними даними виборців та технічною недосконалістю цифрової інфраструктури, важливим питанням є процедура реєстрації виборців, яка в кожній країні має свої особливості, на які варто звернути увагу.

В більшості країн ЄС, списки виборців формуються за допомогою реєстрів населення. В Австралії реєстрація виборців відбувається за допомогою онлайн-форми. У деяких африканських країнах, громадяни заповнюють паперовий бланк, який в подальшому відскановується. Однак жодна з цих систем не є досконалою та несе загрози фальсифікації, але все ж таки електронні реєстри мають більшу керованість, тому і отримали більш актив-

не застосування.

В деяких країнах створення реєстру виборців є досі актуальною проблемою і її вирішення сприяє появі нових підходів. В 45 країнах (здебільшого африканських) використовують сканування відбитків пальців та сітківки ока. В деяких країнах видають спеціальні посвідчення, які потім використовуються на виборчих дільницях (Гвінея, Конго, Ліберія)

Також важливою проблемою є неосвіченість у користуванні бюлетенями для електронних скриньок, що спотворює загальну картину голосування. Виходячи з цієї проблеми, в таких країнах як Індія, виборці активують спеціальну кнопку поряд з логотипом відповідної партії та кандидата [Чикишев 2020].

Отже ми можемо бачити, що кожна країна світу стикається з рядом проблем при запровадженні даного механізму. Але з розвитком інформаційно-комунікативних технологій, підвищується надійність цього інструменту, інформаційна грамотність населення, відбувається перехід значної кількості державно-політичних сфер у цифрову площину і Україна, як невід'ємна частина європейського та світового політико-економічного простору не може залишитися осторонь цих процесів.

Перший законопроект який мав би регулювати процедуру електронного голосування в Україні (№8656 «Про концепцію запровадження системи електронного голосування») було внесено до стін парламенту ще у 2011 році, але в тому ж році його було відкликано. Наступною спробою є поява законопроекту №10129 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення виборчих прав громадян України шляхом запровадження на виборах голосування поштою та інтернет-голосування». Актуальність та нагальність таких кроків обумовлена тим, що мільйони людей знаходяться або за кордоном, або мають статус вимушено переміщених осіб. Але наприкінці серпня 2019 року, цей законопроект також було відкликано.

Як свідчать дослідження холдингу Factum Group, на кінець 2019 року, частка користувачів інтернету становила 71% (22,96 млн), 65% мають інтернет вдома. При цьому приблизно п'ята частина користувачів заходить в інтер-

нет зі смартфонів. Щодо інтернет-проникнення, то у великих містах воно становить 74%, в населених пунктах з населенням менше ніж 100 тис. жителів - від 53% до 70%, а в селах - від 53% до 58% [Караваєв 2020].

Але що стосується цифрової грамотності, то тут варто звернутися до досліджень, які було проведено засобами масової інформації і ці цифри увійшли до даних профільного міністерства. Тут ми можемо бачити що, 37,9% українців у віці 18-70 років мають цифрові навички, нижчі ніж базові, а 15,1% взагалі їх не мають. Таким чином, 53% населення України за методологією оцінки цифрових навичок, яка застосовується Європейською комісією, знаходяться нижче позначки «базовий рівень».

Не зважаючи на певні труднощі, за останні роки, в Україні здійснено ряд кроків, які можна вважати майбутнім фундаментом для появи системи електронного голосування, а саме:

- запровадження сучасних електронних методик ідентифікації особи (внутрішні паспорти у вигляді ID-карток, закордонні біометричні паспорти, Mobile ID, Bank ID та ін.). Ці методики можуть отримати своє використання і у процесі реєстрації виборців;

- активного використання набуває електронний цифровий підпис, який може стати підтвердженням вибору під час голосування;

- громадяни України мають змогу перевірити свою присутність у виборчих списках, за допомогою Державного реєстру виборців, який переведено у електронну площину;

- функціонал мобільного додатку «Дія», може бути розширений до можливості робити свій вибір у онлайн режимі [Токар-Остапенко 2021].

Отже, ми можемо спостерігати, що в Україні поступово з'являється фундамент для запровадження системи електронного голосування, але більшість дослідників наводить ряд застережень, серед яких можна виділити:

- відсутність необхідної технологічної інфраструктури, особливо у віддалених районах;

- високий ризик технічних збоїв, хакерських атак та оприлюднення особистих даних

виборців, особливо в умовах триваючого військового конфлікту;

- ненадійність існуючої системи цифрової ідентифікації;

- значний рівень суспільної недовіри до різного роду Інтернет-голосувань, який може значно посилитись при невдалому тестуванні даної системи.

Виходячи з цього, експерти Національного інституту стратегічних досліджень, вважають за необхідне, здійснення ряд управлінських кроків за чотирма напрямками, а саме: технологічному, правовому, освітньому та комунікативному.

Технологічний напрям передбачає розробку необхідного програмного забезпечення, залучення широкого кола стейкхолдерів до тестування програмного забезпечення та з'ясування рівня підготовленості цифрової інфраструктури до можливих викликів та загроз.

Правовий напрям полягає у підготовці законодавчої бази, яка повинна регулювати процес електронного голосування. Законодавча база повинна спиратися на стандарти Ради Європи, враховувати історичні, географічні та соціокультурні особливості України.

Що стосується освітнього напрямку, то тут передбачено підвищення рівня професіоналізму працівників виборчих комісій, подолання цифрового поділу українців та залучення широкого кола неурядових організацій до розробки навчальних матеріалів.

Комунікативний рівень включає в себе побудову ефективної системи зворотного зв'язку між усіма учасниками процесу, забезпечення загальнодоступності інформації та роз'яснення громадянам сутності та переваг електронного голосування [Токар-Остапенко 2021].

Отже, аналізуючи можливості запровадження системи електронного голосування в Україні, ми можемо виділити ряд проблем, які потребують свого поступового вирішення. До таких проблем можна віднести: відсутність законодавчого забезпечення даного процесу; низький рівень цифрової грамотності населення; низька захищеність цифрової інфраструктури; низький рівень довіри населення до різних цифрових нововведень.

Але незважаючи на це, ми можемо спостерігати появу нових цифрових інструментів політичної участі, розширення кількості користувачів Інтернету, підвищення рівня взаємодії між громадянським суспільством та органами влади у цифровій площині та численні роз'яснювальні кампанії з боку неурядових організацій.

Висновки.

Перехід до електронного голосування можна вважати вимогою часу та наступною ланкою у розбудові демократичного суспільства. Можна вважати, що в Україні створено відповідні умови для розбудови інституту електронного голосування, що уособлено у появі електронних петицій, онлайн-голосувань та інших елементів електронної демократії. Але в той же час ми можемо спостерігати відсутність законодавчого регулювання даної процедури, певні недоліки у функціонуванні цифрової інфраструктури та дещо низький рівень цифрової грамотності населення. Дані проблеми були наявними у багатьох країнах європейського континенту і їх вирішення залежить від ефективних управлінських заходів.

Аналізуючи закордонний досвід, ми можемо спостерігати що процедура електронно-

го голосування використовується у поєднанні з традиційним голосуванням і застосовується здебільшого на локальному рівні. Найвищі показники онлайн-участі у виборчих процесах демонструє тільки Естонія, що обумовлено потужним ІТ-сектором в цій країні. Але все одно точаться дискусії, щодо можливостей підвищення явки на виборах за допомогою даного інструменту. Тому і для України є важливим, щоб цей елемент не прийшов на заміну традиційній виборчій процедурі, а став її органічним доповненням. Це дозволить підвищити рівень політичної участі, зменшити ступінь бюрократизації виборчої процедури та зробить процес голосування більш простим і комфортним, для мільйонів наших громадян, які з ряду причин не можуть дістатися до виборчих дільниць. Але ніколи не треба забувати про загрози, які несе в собі цифрова ера.

Напрямами подальших досліджень можна окреслити наступні: особливості законодавчого регулювання електронного голосування; участь інститутів громадянського суспільства у підвищенні цифрової грамотності; загрози у сфері електронної політичної участі та боротьба з ними.

Бібліографічні посилання

- Solvak, M. (2016). *E-voting in Estonia: Technological Diffusion and Other Developments Over Ten Years (2005-2015)*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://skytte.ut.ee/sites/default/files/skytte/e-voting_in_estonia_vassil_solvak_a5_web.pdf (дата звернення 6.10.2021)
- Готун, А. (2008). Використання нових інформаційних технологій у виборчому процесі: світовий досвід і практика застосування в Україні. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія*, 89-90, 51-55.
- Граціотова, Г. (2020). Впровадження електронних виборів в Україні в умовах пандемії. Закордонний досвід. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*, 5(51), 14-20. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://economics.opu.ua/files/archive/2020/No5/14.pdf>. (дата звернення 06.10.2021)
- Гриньов, С. (2021). Електронне голосування: перспективи впровадження в Україні та зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.lsej.org.ua/4_2021/25.pdf. (дата звернення 02.10.2021)
- Данько, Ю. (2019). Електронне голосування: можливості української рецепції. *Сучасне суспільство*, 1, 60-72.
- Караваєв, І. (2020). Вибори онлайн в Україні: реалії та перспективи. *Юридична газета*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/vibori-onlayn-v-ukrayini-realiyi-ta-perspektivi.html> (дата звернення 02.10.2021)
- Ліллестрьом, М. (2020). Переваги та ризики електронного голосування та онлайн-голосування. *Портал «Децентралізація»*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/news/12905>. (дата звернення 27.09.2021)
- Лісовський, Ю. (2021). Q&A: все, що ви хотіли знати про електронне голосування. *Громадянська*

мережа ОПОРА. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.oporaua.org/news/video/about_election/23346-q-a-vse-shcho-vi-khotili-znati-pro-elektronne-golosuvannia (дата звернення 08.10.2021)

Токар-Остапенко, О.В. (2021). *Електронне голосування: перспективи впровадження в Україні*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/tokar-1.pdf> (дата звернення 21.09.2021)

Чикишев, Н. (2020). *Электронное голосование: технологии на выборах в разных странах* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dev.by/news/inet-election> (дата звернення 2.10.2021)

References

Chikishev, N. (2020). *Elektronnoe golosovanie: tekhnologii na vyborah v raznykh stranah* [Electronic voting: technologies in elections in different countries]. Retrieved October 02, 2021 from <https://dev.by/news/inet-election> (in Ukrainian)

Dan'ko, Yu. (2019). Elektronne golosuvannia: mozhlivosti ukrains'koi recepcii [Electronic voting: possibilities of the Ukrainian reception]. *Suchasne suspil'stvo*, 1, 60-72. (in Ukrainian)

Gotun, A. (2008). Viktoristannya novih informacijnih tekhnologij u viborchomu procesi: svitovij dosvid i praktika zastosuvannia v Ukraїni [The use of new information technologies in the electoral process: world experience and practice in Ukraine]. *Visnik KNU imeni Tarasa Shevchenka. Seriya: Filosofiya. Politologiya*, 89-90, 51-55. (in Ukrainian)

Graciotova, G. (2020). Vprovadzhennia elektronnih viboriv v Ukraїni v umovah pandemii. Zakordonnij dosvid [Implementation of electronic elections in Ukraine in a pandemic. Foreign experience]. *Ekonomika: realii chasu. Naukovij zhurnal*, 5(51), 14-20. Retrieved October 06, 2021 from <https://economics.opu.ua/files/archive/2020/No5/14.pdf> (in Ukrainian)

Grin'ov, S. (2021). Elektronne golosuvannia: perspektivi vprovadzhennia v Ukraїni ta zarubizhnij dosvid [Electronic voting: prospects for implementation in Ukraine and foreign experience]. *Yuridichnij naukovij elektronnij zhurnal*. Retrieved October 02, 2021 from http://www.lsej.org.ua/4_2021/25.pdf (in Ukrainian)

Karavaev, I. (2020). Vibori onlajn v Ukraїni: realii ta perspektivi [Online elections in Ukraine: realities and prospects]. *Yuridichna gazeta*. Retrieved October 02, 2021 from <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciynne-pravo-telekomunikaciyi/vibori-onlayn-v-ukrayini-realiyi-ta-perspektivi.html> (in Ukrainian)

Lillestr'om, M. (2020). Perevagi ta riziki elektronного golosuvannia ta onlajn-golosuvannia [Benefits and risks of electronic voting and online voting]. *Portal «Decentralizaciya»*. Retrieved September 27, 2021 from <https://decentralization.gov.ua/news/12905>

Lisovs'kij, YU. (2021). Q&A: vse, shcho vi hotili znati pro elektronne golosuvannia [Q&A: Everything you wanted to know about e-voting]. *Gromadyans'ka merezha OPORA*. Retrieved October 08, 2021 from https://www.oporaua.org/news/video/about_election/23346-q-a-vse-shcho-vi-khotili-znati-pro-elektronne-golosuvannia (in Ukrainian)

Solvak, M. (2016). *E-voting in Estonia: Technological Diffusion and Other Developments Over Ten Years (2005-2015)*. Retrieved October 10, 2021 from https://skytte.ut.ee/sites/default/files/skytte/e_voting_in_estonia_vassil_solvak_a5_web.pdf

Tokar-Ostapenko, O.V. (2021). *Elektronne golosuvannia: perspektivi vprovadzhennia v Ukraїni* [Electronic voting: prospects for implementation in Ukraine]. Retrieved September 21, 2021 from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/tokar-1.pdf> (in Ukrainian)